

UNIVERSITY
OF TAMPERE

This document has been downloaded from
TamPub – The Institutional Repository of University of Tampere

 Publisher's version

The permanent address of the publication is
<http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201402211161>

Author(s):	Hatavara, Mari
Title:	Historiallinen romaani postmodernin aikakaudella
Main work:	Historiallisen romaanin taitajia 2
Editor(s):	Nummelin, Juri; Polvinen, Sari; Halme, Jukka
Year:	2011
Pages:	11-20
ISBN:	978-951-692-826-8
Publisher:	Avain
Discipline:	Literature studies
School /Other Unit:	School of Language, Translation and Literary Studies
Item Type:	Article in Compiled Work
Language:	fi
URN:	URN:NBN:fi:uta-201402211161

All material supplied via TamPub is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorized user.

HISTORIALLINEN ROMAANI POSTMODERNIN AIKAKAUDELLA

Historiallisen romaanin on povattu kuolevan sukupuuttoon monta kertaa ja monesta syystä: lajin on nähty olevan itsessään sisäisesti ristiriitainen mahdottomuus historian ja fiktion välisen eron vuoksi, sen on ajateltu kiinnittyneen kansallisvaltioihin ja tulevan tarpeettomaksi niiden merkityksen vähenemisen myötä, ja sen on joko katsottu viihteellistyneen liiaksi tai tietopohjaisuudessaan menettävän yleisön suosion. Historiallinen romaani on kuitenkin säilynyt lajityyppinä, joka – lajeille ominaiseen tapaan – muuntuu jatkuvasti sekä sisäisen kehityksen myötä että vuorovaikutuksessa muiden lajien sekä laajemmin kulttuurin ja yhteiskunnan kanssa.

Lajin nykyiset suuntaukset ovat moninaiset, ja niille on vaikea löytää muuta yhteistä nimittäjää kuin kiinnostus menneisyyttä ja historiaa kohtaan. (Lajin määrittelyn yleisestä vaikeudesta ks. kirjoitukseni *Historiallisen romaanin taitajia I* -teoksessa.) Menneisyys ja historia ovat keskeiset sanat, sillä niiden välisen eron korostuminen ja problematisoituminen on selkein uusi piirre postmodernissa historiallisessa romaanissa. Jo lajin alkuvaiheista, kuten joistain Walter Scottin teoksista, löytyy tietoista historian olemuksen ja saavutettavuuden pohdintaa. Eräät modernistiset historialliset romaanit, kuten

William Faulknerin *Absalom! Absalom!* (1936, suom. 1967) tai Virginia Woolfin *Between the Acts* (1941), nostavat etualalle historioitsijan roolin menneisyyden muokkaajana ja historiallisen kertomuksen tuottajana. Tämä kehitys on jatkunut, ja 1970- ja 1980-lukujen myötä on yleistynyt lajityyppi, jossa itsensä tiedostavuus on keskeistä.

Julian Barnesin *Flaubertin papukaija* (1984, suom. 1987) sisältää selvästi esillä olevan, teoksen kirjoittajana esiintyvän kertojan, joka pyrkii selvittämään kuuluisan kirjailijan elämää. Kertoja vierailee elämäkerrallisissa paikoissa, tekee arkistotutkimusta, haastattelee tutkijoita ja pohtii avoimesti sekä tietämisen ongelmia että esittämisen vaikeutta. Hän leikittelee muun muassa elämän ja teokset rinnastavalla esitystavalla ja puhuttelee lukijaa vaikkapa kertoakseen voivansa esittää tapahtumat muillakin tavoilla. Barnesin romaanissa näkyy uudemman historiallisen romaanin taipumus pohtia ja kommentoida menneisyydestä kertomisen ongelmaa milloin tietämisen, milloin esittämisen, ideologisuuden tai poliittisuuden kannalta. Sekä kerrottavaksi valikoituva että kertomisen tavat ovat jatkuvasti esillä, ja monesti niitä pohtii teoksen kirjoittajana ja historioitsijana esiintyvä kertojahahmo.

Tutkija Linda Hutcheon on nimennyt tämän uuden, itsetietoisen historiallisen romaanin lajin historiografiseksi metafiktioksi. Termin alle mahtuvat erilaiset kirjallisuuden muodot, jotka yhdistävät historiallisesti tunnettua sisältöä muodollisiin kokeiluihin, itsensä tiedostavuuteen ja usein parodisiin piirteisiin. Samalla kyseenalaistuu raja historiankirjoituksen ja fiktion välillä, kun historiografinen metafiktio avoimesti tutkii ja kokeilee kertomuksen olemusta ja toimintaa osana historiankäsitteiden ja identiteettien muodostamista. Keskeistä on jo mainitsemani eronteko menneisyyden ja historian välillä: menneisyys on tiloja ja tapahtumia hyvin yksinkertaisessa mielessä, historia taas muodostaa yhtenäisen tai vähintään yhtenäisyyteen pyrkivän kertomuksen. Historia poimii ja yhdistelee menneisyydestä luodakseen kokonaisuuden, joka ei koskaan ole vapaa ideologisista ja eettisistä valinnoista.

Historiografinen metafiktio voi kaiken metafiktion tavoin olla joko edellä kuvatusti avointa ja esimerkiksi näkyvän kertojanäänän kautta tematisoida menneisyyden esittämisen ongelmia tai se voi peitetymmin kyseenalaistaa näitä esittämiseen liittyviä kysymyksiä esimerkiksi sirpaloituvalla rakenteellaan. Historiallisen romaanin kehityskulku kohti syvempää itsensä-tiedostavuutta on monella tapaa rinnakkainen historiankirjoituksessa tapahtuneen muutoksen kanssa: erityisesti Roland Barthesin ja Hayden Whiten teorioiden myötä historiatieteen mahdollisuus objektiivisuuteen ja totuudellisuuteen kyseenalaistui rajusti 1970-luvulta lähtien, ja historiatiede kiinnostui enenevässä määrin niistä tavoista, joilla menneisyyttä lähestytään ja esitetään.

Fiktio ja faktan välistä rajankäyntiä ja rajojen ylittämisiä tehdään monin tavoin. Dokumentaarisen materiaalin itse-tietoista käsittelyä ja muokkaamista on pidetty jopa yhtenä keskeisenä postmodernia kulttuuria määrittävänä piirteenä. Historiallinen romaani on kautta aikojen hyödyntänyt dokumentteja esimerkiksi tyylin jäljittelyyn ja jopa lainannut niistä osia. Samantapainen tekniikka toimii nykyaikaa kuvaavissa dokumentaarisisissa romaaneissa. Lajin aloitti Truman Capoten *Kylmäverisesti* (1965, suom. 1966), jossa kirjoittamisajan tositahtumia käsitellään asiakirja-aineistojen, haastattelujen ja tutkimusten pohjalta. Kun historiografinen metafiktio pohtii menneisyyden tavoittamisen ongelmia, tavoittelee dokumentaarinen romaani usein autenttisuuden illuusiota nimettyjen lähteiden avulla. Jotkut dokumentaariset romaanit, kuten Norman Mailerin *Adolfin linna* (2007, suom. 2007) käsittelevät historiallista aikakautta ja henkilöä, tässä tapauksessa Adolf Hitleriä. Dokumentaarisen romaanin ja historiallisen romaanin välinen raja onkin liikkuva.

Todellisuuden fiktiivisessä uudelleentyöstämisessä historiallinen romaani näyttäisi ilmentävän jotain ajallemme aivan olennaista. Postmoderni epäily ja relativismi näkyvät historiallisen romaanin tavassa keskittyä siihen, miten nykyisyys ja modernit historiankäsitykset vaikuttavat menneisyyden tuot-

tamiseen. Historiallisen ajankuvan esittämisen lisäksi tai sen sijaan historiallinen romaani osallistuu keskusteluun historian käsitteestä itsessään. Toisaalta on kuitenkin muistettava, että niin filosofit, historioitsijat kuin historiallisen romaanin kirjoittajatkin ovat pohtineet historiallisen tiedon mahdollisuuksia ja rajoja jo vuosisatoja. Piirteen korostuminen historiografisessa metafiktiössä osuu yhteen ajan yleisen hengen kanssa, mutta ei ole (ainakaan pelkästään) sen tuottamaa.

Suuri osa nykyäänkin kirjoitetuista historiallisista romaaneista sijoittuu perinteeseen, jossa historiankirjoittamisen ongelmat eivät ole keskeisiä tai näkyvästi esillä. Yhtenä keskeisenä lajin tyyppinä on säilynyt suuntautuminen viihteeseen ja romantiikkaan. Historiallista materiaalia, miljöötä, tapahtumia ja henkilöitä, voidaan käyttää vaikkapa tuomaan eksootista kiinnostavuutta. Esimerkiksi Jude Deveraux on 1970-luvun lopulta lähtien kirjoittanut useita kymmeniä romanttisia historiallisia romaaneja, joista monet ovat päätyneet bestsellerlistalle. Osa teoksista muodostaa sarjoja, mikä on tyyppillistä erityisesti viihteellisille historiallisille romaaneille: sama ympäristö tai usein yksi suku muodostaa tarinan rungon, jonka ympärillä osin vaihtuvat henkilöt seikkailevat.

Romanssi on historiallista romaania selvemmin lajityyppi, josta on pystytty löytämään toistuva juonikaava. Kaavaan kuuluu sosiaaliluokkiin liittyvä kulttuurisen identiteetin epävarmuus erityisesti sankarittaren kohdalla. Sankari taas perinteisesti kuuluu aristokratiaan. Menneet aikakaudet tarjoavat sopivan kulissin tällaiselle luokkasidonnaiselle kulttuuriselle kertomukselle köyhästä mutta hyveellisestä sankarittaresta, jonka pelastukseksi koituu yläluokkainen mies. Eksoottinen aikakausi etäännyttää ja lieventää tarinan poliittisesti epäkorrektia sukupuolten epätasa-arvoisuutta.

Maailmanlaajuiseksi bestselleriksi on yltänyt myös taiteellisesti haastavia historiallisia romaaneja, kuten Umberto Econ keskiaikaiseen luostariin sijoittuva *Ruusun nimi* (1980, suom. 1983). Romaani on hyvä esimerkki siitä, miten historiallinen romaani yhdistelee itseensä muita romaanin alalajeja,

tässä tapauksessa erityisesti salapoliisiromaania. Pääosassa oleva munkkikaksikko muistuttaa Sherlock Holmesin ja tohtori Watsonin yhdistelmää, jossa toinen on loogisesti ylivoimainen, toinen taas heikkouksissaan inhimillisempi. Econ romaanissa William Baskervillen nimeäkin voisi pitää heittona Conan Doyleen suuntaan. Williamin logiikka on toisaalta yhtä aukotonta kuin Holmesin, mutta toisaalta se usein johtaa loogisiin ja käytännöllisiin mahdottomuuksiin kyseenalaistaen siten oppirakennelmat. Tunnettu semiootikko Eco välittää Williamin ja oppipoikamaisen Adson Melkin keskusteluiden kautta käsityksensä kielestä ja merkeistä yleensä. Kyseenalaiseksi ei joudu pelkästään loogisen päättelyn mahdollisuus tai salapoliisikertomuksen tai historiallisen romaanin rakenne, vaan ihmisen mahdollisuus ymmärtää yhtä hyvin nykyistä kuin mennyttäkin.

Historiallinen romaani on yhä enemmän alkanut käsitellä sellaisia suuria kysymyksiä kuin muisti tai identiteetti. Muistamisen ongelma liittyy läheisesti menneisyyden tietämisen ja esittämisen laajempaan kysymykseen. Samalla se on identiteetin kysymys, jos hyväksytään yleinen käsitys identiteetin rakentumisesta menneisyyden tapahtumien ja tulevaisuuden toiveiden varaan. Muisti ja identiteetti ovat keskeisessä osassa esimerkiksi Orhan Pamukin romaanissa *Valkoinen linna* (1985, suom. 1993). 1600-luvulle sijoittuvassa kaksoisolentotarinnassa on jatkuvasti epäselvää, millä tavoin kahden eritaustaisen henkilön kohtalot limittyvät toisiinsa.

Toinen Pamukin teoksen päähenkilöistä on orjaksi Istanbuliin joutunut nuori italialainen oppinut, toinen paikallinen tiedemies, jota kiehtoo suurten sotakoneiden rakentaminen. Henkilöiden ulkoinen olemus on lähes sama, ja teoksessa leikitellään ajatuksella myös heidän identiteettiensä vaihdettavuudesta. Lopulta ei ole lainkaan selvää, mitkä kertojan muistoista ovat hänen omiaan, mitkä hän on omaksunut toiselta. Tieto omasta menneisyydestä ja sen muistaminen osoittautuvat pettäviksi, eikä lukija voi lopulta olla varma siitäkään, kumpi miehistä toimii teoksen kertojana.

Valkoinen linna esittää menneisyydet ja identiteetit vaihdettavissa olevina ja kyseenalaistaa siten kulttuurisen eheyden. Romaanissa tematisoituu eri kulttuuripiirien vuorovaikutus, kun italialainen ja turkkilainen tiedemies vertailevat tietoaan ja pohtivat tieteen olemusta. *Valkoinen linna* tuo esiin myös historiallisen romaanin tavan toimia analogioiden ja allegorioiden kautta. Sekä valkoiselle linnalle että sitä vastaan suunnitellulle uudelle, isolle sotakoneelle voi löytää monta vertauskohtaa historian eri vaiheista. Linnan kirjallinen vastine löytyy tietysti Franz Kafkalta. Liejuun juuttuvan, raskaan ja kömpelön sotakoneen voi yhdistää moneen 1900-luvun konfliktiin. Historialliselle romaanille onkin tyypillistä laajeta merkitykseltään kuvatun ajankohdan yli, etenkin kohti nykypäivää.

Patrick Süskindin lyhyen romaanin *Kyyhkynen* (1988, suom. 1988) tarina kattaa ilmeisimmillään vain yhden päivän ja senkin nykyajassa. Päähenkilön kodin rappuun tunkeutunut kyyhkynen aiheuttaa tälle syvän kriisin. Päähenkilö Jonathan Noelin tajunnan kautta tarina kuitenkin ulottuu kauas menneisyyteen ja historiallisiin tapahtumiin. Noel on tukahduttanut holokaustiin liittyvät lapsuudenmuistonsa. Pieni häiriö rutinoituneessa elämässä saa muistot heräämään, mennyt ja nykyinen limittyvät, ja Noel joutuu kohtaamaan traumansa. Tällaista ajallista kaksoisrakennetta, jossa mennyt ja nykyinen limittyvät, on kutsuttu polykroniseksi kerronnaksi. Se on yksi tapa osoittaa, miten mennyt on väistämättä mukana myös nykyhetkessä ja toisaalta, miten nykyinen vaikuttaa käsityksemme menneestä.

Historiallisella romaanilla on aina ollut tulkinnallisesti useampi ajallinen taso: tarinan ajan lisäksi se kuvastaa kirjoittamisen aikaa, sen tapaa ymmärtää menneisyys ja suuntautua kohti tulevaisuutta. Uudemmassa historiallisessa romaanissa kirjoittamisaika näkyy usein korostetusti joko kertojapäähenkilön yrityksenä tutkia ja ymmärtää menneisyyttä tai sen näytämisenä, miten menneisyyteen liitettäviä ideologioita käytetään vallan välineinä. Menneisyys rinnastetaan usein avoimesti nykyisyyteen ja tarjotaan mahdollisuuksia nähdä niin jatku-

vuuksia, kehityskulkuja kuin vastaavuuksiakin menneen ja nykyisen välillä.

Polykronisen tai allegorisen historiallisen romaanin on joskus katsottu olevan lajin rajatapaus, koska siinä huomio ei kohdistu menneisyyteen vaan sen lisäksi tai sen sijaan nykyisyyteen, jonka ilmiöitä siirretään tai heijastetaan menneeseen aikaan. Tämän piirteen voi jossain määrin liittää myös historiografiseen metafiktioon. On esitetty, että sen tapa painottaa historian esittämisen tapoja vie huomion pois menneisyyden tapahtumista itsestään. Erityisesti tunnetusta historiasta poikkeavien, vaihtoehtoisia tapahtumakulkuja esittävien tarinoiden on katsottu kuuluvan lajin ulkopuolelle, ennemminkin science fictionin puolelle. Toisaalta virallisen historiantulkinnan kyseenalaistamisesta on jo tullut kiinteä osa historiallisen romaanin valtavirtaa, yksi keskeinen postmodernistisen historiallisen fiktion piirre.

On hyvä huomata myös, että vaihtoehtoisen historian esittäminen osaltaan nostaa tapahtunutta pohdittavaksi. Se saattaa ajatuskokeena paljastaa menneisyyden tapahtumista jotain sellaista, mikä ei olisi muuten tullut esiin ainakaan yhtä selvästi. Tässä toteutuu postmodernille kirjallisuudelle ominainen tapa viestiä kiertoteitse, määräytyä kiistetyn tai ohitetun kautta ennemmin kuin suoran luonnehdinnan avulla.

Kun historiasta tutut tapahtumat kiistetään tai niille esitetään vaihtoehtoja, nousee menneisyys esiin rikkaudessaan, suhteellisuudessaan ja monimuotoisuudessaan. Samalla voivat paljastua ne valinnat, jota historiaa kirjoitettaessa on tehty. Vaihtoehtoisten tapahtumakulkujen tarjoaminen kyseenalaistaa historiankirjoitusta joskus vaivaavan jälkiviisauden, jonka valossa tietty lopputulema olisi väistämätön ja siksi hyväksyttävä. Tarkoituksena ei useinkaan ole kirjoittaa historiaa uudelleen, etenkin tosiasioiden vastaisesti, vaan näyttää mahdollisuuksia tulevalle. Menneisyys avautuu tulkinnoille, joiden myötä nykyhetki ei enää ole minkään loppupiste tai päämäärä, vaan sekin on joukko mahdollisuuksia.

Vaihtoehtoisten tapahtumakulkujen esittäminen paljas-

taa jokaiseen ajan hetkeen liittyvän mahdollisuuksien joukon: kunkin tapahtuman voi nähdä johtuvan välttämättä edeltävästä tai määräytyvän merkitykseltään seurausten myötä, mutta sen voi nähdä myös avautuvina mahdollisuuksina, joista vain yksi toteutui. Todellisuuden ja toden suhteellisuus tulee näkyviin, ja ajan lisäksi merkittäväksi muuttujaksi nousee paikka: kuten Pamukin *Valkoinen linna* osoittaa, samaan aikaan on olemassa useita historiallisia todellisuuksia eri kulttuureissa. Vaihtoehtohistorioilla on tärkeä tehtävä myös vähemmistöjen esiin nostajana. Usein ne samalla osoittavat historiallisten lähteiden aukkoisuuden, koska vain valtaapitävien todellisuutta on dokumentoitu.

Historiallisen romaanin rajatapauksina voi pitää myös teoksia, jotka eivät esitä tunnettuja historiallisia tapahtumia, vaikka sijoittuvatkin tiettyyn, nimettyyn menneisyyden hetkeen. Esimerkiksi Patrick Süskindin *Parfyymi* (1985, suom. 1986) kertoo erikoisen tarinan miehestä, jolle haju on pakkomielteeseen asti keskeinen aisti. 1700-luvun puoliväliin sijoittuva tarina ei sisällä historiasta tunnettuja tapauksia, eikä sitä voi myöskään pitää kuvauksena aikakauden tavanomaisesta elämästä. Erikoisen päähenkilön ja hänen synkän tarinansa kautta romaani kuitenkin luo rikasta ajankuvaa. Se on kuvaava esimerkki tyypillisyyksien joutumisesta syrjään uudemmassa historiallisessa romaanissa: suhteellisuus ja yksilöllisyys ovat ohittaneet yleispätevän ja jaetun.

On syytä huomata, että monet uusista historiallisista romaaneista ovat historiallisia tavalla, joka vaatii lukijalta osallistumista ja päättelykykyä. Opettavaisuuden sijaan historialliset romaanit herättävät ajattelemaan ja kyseenalaistamaan. Tästä johtuen ne myös antavat paljon rohkaistessaan lukijaa pohtimaan historian olemusta sekä kokemisen ja tietämisen kysymyksiä. Postmoderni historiallinen romaani ei niinkään tarjoa lukijalleen historiallista tietoa kuin pohtii ja paljastaa tämän tiedon mahdollisuuksia ja luonnetta, usein myös ideologisesta tai poliittisesta näkökulmasta.

Viime aikoina onkin esiintynyt useita puheenvuoroja, joissa

on korostettu fiktiivisten esitysten tärkeyttä historian ymmärtämiseksi. Marianne Hirsch puhuu jälkimuistista (*postmemory*) tarkoittaen mahdollisuutta dokumentaarisen aineiston ja sen uudelleentyöstämisen avulla tavoittaa menneisyydestä jotain, joka ei ole itse koettua mutta kuitenkin itseän emotionaalisestikin vaikuttavaa. Ann Rigneyn mukaan taas on tarpeen muodostaa muistettavuuden poetiikka (*a "poetics" of memorability*), jolla hän tarkoittaa kirjallisen muodon mahdollisuutta tuottaa muistoja ja siten historiallista ymmärrystä. Hän katsoo, että kirjailijoiden tuottamat keinotekoiset muistot voivat osoittautua pysyvämmiksi ja merkittävämmiksi kuin sellaiset tosiasioille pohjautuvat tiedot, joita ei ole taiteellisesti uudelleentyöstetty. Mahdottomuudestaan huolimatta historiallinen romaani osoittautuu yhä uudestaan mahdollisuudeksi tutkia todellisuuden rakentumisen tapaa sekä kokemisen ja tietämissen rajoja.

Mari Hatavara

KIRJALLISUUTTA

- Barthes, Roland (1970 [1967]). "Historical Discourse." Käänt. Peter Wexler. Teoksessa Michael Lane (toim.): *Introduction to Structuralism*. New York: Basic Books.
- Dannenberg, Hilary P. (2005). Counterfactual History. Teoksessa David Herman, Manfred Jahn & Marie-Laure Ryan (toim.): *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Lontoo & New York: Routledge.
- Hatavara, Mari (2010). "Menneen tarinamaailman mahdollinen ja mahdoton kertominen historiallisessa romaanissa." Teoksessa Mari Hatavara, Markku Lehtimäki & Pekka Tammi (toim.): *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset. Jälkiklassisen narratologian suuntia*. Helsinki: Gaudeamus.

- Herman, David (1998). Limits of Order. Toward a Theory of Polychronic Narration. *Narrative* 1/1998.
- Hirsch, Marianne (2008): "The Generation of Postmemory." *Poetics Today* 1/2008.
- Hutcheon, Linda (1988). *A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction*. Lontoo & New York: Routledge.
- McHale, Brian (1987). *Postmodernist Fiction*. Lontoo & New York: Routledge.
- Nünning, Ansgar (2005). Historiographic Metafiction. Teoksessa David Herman, Manfred Jahn & Marie-Laure Ryan (toim.): *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Lontoo & New York: Routledge.
- Rigney, Ann (2004). Portable Monuments. Literature, Cultural Memory, and the Case of Jeanie Deans. *Poetics Today* 2/2004.
- Wesseling, Elisabeth (1991). *Writing History as a Prophet. Postmodernist Innovations of the Historical Novel*. Amsterdam, Philadelphia: Josh Benjamins Publishing.
- White, Hayden (1975 [1973]). *Metahistory. The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- White, Hayden (1978). *Tropics of Discourse. Essays in Cultural Criticism*. Lontoo: The Johns Hopkins University Press.
- White, Hayden (2006). "Historical Discourse and Literary Writing." Teoksessa Kuisma Korhonen (toim.): *Tropes for the Past. Hayden White and the History / Literature Debate*. Amsterdam: Rodopi.